

Tartu Ülikool
Sotsiaal- ja haridusteaduskond
Haridusteaduste instituut
Eripedagoogika õppekava

Laura Lang

KUULMISLANGUSEGA ÕPILASTE TOIMETULEK TAVAKOOLI NÄITEL

bakalaureusetöö

Juhendaja: Mari Reilson

Läbiv pealkiri: Kuulmislangusega õpilaste toimetulek

KAITSMISELE LUBATUD

Juhendaja: Mari Reilson (BA)

.....

(allkiri ja kuupäev)

Kaitsmiskomisjoni esimees: Pille Häidkind (PhD)

.....

(allkiri ja kuupäev)

Tartu 2013

Kuulmislangusega õpilaste toimetulek tavakooli näitel

Resümee

Eestis on hakatud järjest enam kaasama erivajadustega lapsi, sh ka kuulmislangusega õpilasi tavakoolidesse. Õpetajate jaoks on välja antud erinevat kirjandust, kus on kirjeldatud kuulmislanguse olemust; kuulmislangusega õpilase õpetamise meetodeid ja võtteid, et õpilasel oleks tunniks parem kuulata; mida jälgida kuulmislangusega õpilase sotsiaalses arengus jpm. Käesoleva töö eesmärgiks on välja selgitada õpilase hinnangud enda toimetulekut mõjutavatele teguritele tavakoolis. Uuringu läbiviimiseks kasutati kirjalikku ja internetipõhist küsitlusankeeti. Uuringus osales 20 eesti keelt kõnelevat alates kümnendast eluaastast kuulmislangusega õpilast (keskmine vanus 12 aastat ja 9 kuud). Tulemustest selgus, et kõige madalamalt hinnati kuulmislangusega õpilaste poolt nende füüsilist kuulamiskeskkonda. Teised kuulmislangusega õpilast mõjutavad tegurid (õpetaja käitumine, sotsiaalsed suhted klassikaaslastega ja enesehinnang) said kõrged hinnangud.

Märksõnad: kuulmislangus, toimetulek tavakoolis, tehnilised kuulumisabivahendid, kuulamiskeskkond, õpetaja käitumine, sotsiaalsed suhted klassikaaslastega, enesehinnang.

Coping among Hearing Impaired Students in Mainstream School in Estonia

Abstract

In Estonia children with special needs, including hearing impaired students, have increasingly been integrated into mainstream schools. Various literature describing the substance of hearing loss has been published, including material about the teaching methods and ways in order to make listening in classroom easier for hearing impaired students mje; monitoring the hearing impaired students social developments *etc.* *The aim of this study was to find out ratings from hearing impaired students themselves about factors that impact students' coping in mainstream schools.* The study was conducted with written and internet-based questionnaires and included 20 Estonian-speaking respondents aged between 10 to 18 years old with the average age of 12 years and 9 months. The results of this study indicate that the impaired students assessed the physical environment with the lowest rating. The other impact factors, for instance teacher's behaviour, social interactions with hearing peers and self-esteem, got high ratings by hearing impaired students.

Keywords: hearing loss, coping in mainstream, hearing technology, listening environment, teacher's behaviour, social interactions with hearing peers, self-esteem.

Sisukord

Resümee.....	2
Abstract.....	2
Sisukord.....	3
Sissejuhatus.....	4
Kuulmislangus.....	5
Kuulmisabivahendid.....	5
Kuulmislangusega õpilase toetamine koolis.....	7
Sotsiaalsed suhted klassikaaslastega.....	9
Uurimuse eesmärk ja hüpoteesid.....	11
Metoodika.....	12
Valim.....	12
Mõõtvahendid.....	12
Protseduur.....	12
Tulemused.....	13
Üldandmed.....	13
Tehnilised kuulmisabivahendid.....	13
Õpetaja käitumine.....	14
Kuulamiskeskkond.....	16
Sotsiaalsed suhted klassikaaslastega.....	18
Arutelu.....	23
Tänu sõnad.....	26
Autorsuse kinnitus.....	26
Kasutatud kirjandus.....	27
Lisad.....	30

Sissejuhatus

Eestis on kaasav hariduspoliitika, mille kohaselt on kõigil lastel õigus saada haridust vastavalt oma vajadustele ja võimetele. Seetõttu on ka erivajadustega õpilasi järjest enam tavakoolides haridust omandamas. Tavakoolides saavad lapsed õppida erinevate õppekavade järgi, vajadusel koostatakse individuaalne õppekava (Kukk, 2007).

Ka kuulmislangusega õpilasel on võimalik omandada haridus tavakoolis. Selleks võiks olla eelnevalt täidetud teatud tingimused, mis aitaksid kuulmislangusega lapsel paremini koolikeskkonda sulanduda. Nendeks on lapse arusaadav kõne ja hea keeletunnetus; lapsega on enne kooli tegeletud – ta on saanud oraalse õpetuse; lapsel on olemas tehnilised kuulmisabivahendid; laps on tavakoolis õppimise suhtes positiivselt meeletatud ja ta on koolis käimiseks valmis ning tal on toetavad vanemad, kellel on tihe koostöö kooliga (Püss, 2007).

Üldise lapseea kuulmislanguse esinemissagedus Eestis on 1,72 juhtu 1000 lapse kohta (Uus & Davis, 2000, viidatud Vaher, Teek, Kruustük & Kasenõmm, 2009 j). Haridus- ja Teadusministeeriumi (2013) järgi õpib 2012/2013. õppeaastal tavakoolis päevases õppes 134 975 õpilast. Lähtudes eelnimetatud üldise lapseea kuulmislanguse esinemissagedusest, võiks seega Eesti tavakoolides 2012/13. õa. õppida 232,16 kuulmislangusega õpilast.

Käesolevas töös tuleb juttu kuulmislangusega õpilaste toimetulekust tavakoolis. Toimetulek on inimese seisund, milles oma vajaduste rahuldamine ja kohustuste täitmine on talle jõukohane ning ei piira tema arengut. Tegevus on jõukohane siis, kui selle eesmärk on vastavuses inimese sisemiste ja väliste ressurssidega (Viiralt, 1999, viidatud Runno, 2004 j).

Kool paneb õpilast pidevalt olukordadesse, millega ta peab toime tulema, sealjuures tuleb hakkama saada nii, et pingutuse tulemus vastaks nõuetele. Ühelt poolt võivad kooli poolt esitatud nõuded ja ülesanded õpilasele mõjuda innustavalt, pannes teda oma jõudu proovima ning tundma seeläbi rahulolu edukast sooritusest. Teiselt poolt aga võivad koolipoolsed nõudmised kutsuda õpilases esile ohutunnet, hirmu, ängistust, ärevust ja stressi. Seega õpilase seisukohalt on väga tähtis teada, kumb neist hinnangutest on koolielus valdav, sest hirm ja ärevus võivad kaasa tuua õppe edukuse languse ja vastumeelsuse kooli suhtes. (Ots & Veisson, 2007)

Kuulmislangus

Kuulmislangus (KL) on seisund, kus inimene kuuleb normikohasest halvemini (vaegkuuljad) või ei kuule üldse (kurdid). Kuulmislangus võib olla pärilik või omandatud ning võib olla kas kõne-eelne või kõnejärgne (Reilson, 2005; Reilson & Paabo, 2007).

Kuulmislangust saab klassifitseerida kuulmislanguse astme järgi. Käesolevas töös on kasutatud Paabo ja Reilsoni (2007) poolt välja toodud klassifikatsiooni: kerge (20–40 dB), mõõdukas (41–70 dB), raske (71–95 dB) ja sügav (üle 96 dB).

Kuulmislangust saab liigitada ka kuulmislanguse tekkekoha järgi. Kui on kahjustatud välis- või keskkõrv ja heli ei pääse sisekõrva, siis on tegemist konduktiivse kuulmislangusega. (Reilson & Paabo, 2007). See esineb kõige sagedamini vahemikus 20 kuni 60 dB. Rohkem kui 60 dB-ist alates on tavaliselt tegemist sensorineuraalse kuulmislangusega (Marschark, 2007).

Teine KL-i liik on sensorineuraalne kuulmislangus. Selle puhul on kahjustatud sisekõrv ja heli ei pääse ajju. Antud kuulmislangus on tavaliselt pöördumatu ning võib esineda kergel, mõõdukas, raske või sügaval kujul. Sensorineuraalse ja konduktiivse kuulmislanguse koosinemise puhul on tegemist kolmanda liigiga, milleks on segatüüpi kuulmislangus. (Reilson & Paabo, 2007).

Kuulmislangus võib olla ühepoolne või kahepoolne. Ühepoolse KL-iga on tegemist siis, kui kuulmislangus on ühes kõrvas ja teises kõrvas on normaalne kuulmine ning kahepoolsega siis, kui KL on mõlemas kõrvas. Ühepoolse kuulmislanguse korral kannab inimene ühes kõrvas kuulmisabivahendit. Ühepoolisel KL-il ei ole nii suurt mõju, kui seda on kahepoolisel KL-il. Mõningatel juhtudel ei panda ühepoolset kuulmislangust enne tähele kui kuulumistestide ajal. Laste puhul võib ühepoolset KL-i kahtlustama hakata siis, kui nad suunavad oma paremini kuulva kõrva kõneleja poole (Watson, 1999).

Kuulmisabivahendid

Kuulmislangust saab mingil määral kompenseerida kuulmisabivahenditega. Need aga ei võimalda helide kuulumist ja kõnest arusaamist kuuljatega sarnasel tasemel ega taasta normaalset kuulumist (Reilson & Paabo, 2007).

Kuuldeaparaat. Kuuldeaparaat (KA) on elektrooniline seade, mis koosneb mikrofonist, võimendist ja telefonist (Reilson & Paabo, 2007). Mikrofon võtab helid vastu ja muudab need

elektrilisteks signaalideks. Elektrilised signaalid suunduvad võimendisse, mis võimendab neid signaale ja suunab edasi telefoni. Telefon muundab võimendatud elektrisignaali taas helivõngeteks (Luht, 2005). Kuuldeaparaate on tavaliselt vaja siis, kui inimene ei kuule helisid tugevusega alates 30 dB-st (Reilson & Paabo, 2007).

Mõnede inimeste jaoks on kuuldeaparaatide kandmine harjumuseks. Teiste jaoks on kandmisel või mittekandmisel isiklikud või sotsiaalsed põhjused. Vähesed KL-iga inimesed eelistavad kuuldeaparaate mitte kasutada, kuna see ohustab nende kurdi identiteeti (Marschark, 2007). Marschark (2007) on uurimuste põhjal leidnud, et kuulmispuudega vanemate KL-iga laste ja kuuljate vanemate KL-iga laste hulgast kasutavad kuuljate vanemate KL-iga laps poole tõenäolisemalt kuuldeaparaate kui kuulmispuudega vanemate KL-iga laps, isegi kui nendel lastel mõlemast grupist on samasugune kuulmislanguse aste. Osad KL-iga inimesed ei taha kuuldeaparaate kasutada aga esteetilistel põhjustel, nt kuuldeaparaadid „ei ole ilusad“.

Sisekõrva implantaat. Sisekõrva implantaat (SI) on seade, mis koosneb kirurgilisel teel implanteeritavast vastuvõtja-stimulaatorist koos elektroodide kimbuga ning välisest kõneprotsessorist mikrofoni ja saatjarõngaga. SI aitab paljudel juhtudel raske ja sügava kuulmislangusega inimesi, kellel ei ole kõnest arusaamisel kasu tugeva võimendusega kuuldeaparaatidest. (Luht, 2005).

Sisekõrva implantaati võib kanda ainult ühes kõrvas, mõlemas kõrvas või ühes kõrvas on SI ja teises kõrvas muu kuulmisabivahend (kuuldeaparaat, luukuulmisimplantaat). Ühepoolne SI võimaldab vaikes kuulamiskeskkonnas üsnagi hästi kõnest aru saada. Samas on sageli ühepoolse SI-ga inimestel müra raske heli lokaliseerida ja kuulata teisi inimesi. Kuulmisele aitab paremini kaasa, kui helisignaal jõuab mõlemasse kõrva. (Vaher et al., 2009; Deggouj, Gersdorff, Garin, Castelein & Gérard, 2007).

Luukuulmisimplantaat. Luukuulmisimplantaat on koljuluusesse integreeritav süsteem, mida kasutavad kuulmislangusega inimesed kuulmise taastamiseks läbi luujuhtivuse.

Luukuulmisimplantaadi süsteem koosneb titaanist tehtud kruvist, nahakaudsest liitekohast ja heliprotsessorist. Titaanist kruvi implanteeritakse kirurgiliselt kõrva taha. Selle külge läheb nahakaudne liitekoht, mille külge omakorda käib heliprotsessor (Battista & Ho, 2003). Luukuulmisimplantaat sobib konduktiivse või segatüüpi kuulmislangusega lastele ja täiskasvanutele.

FM-süsteem. FM-süsteem on traadita kuulmisabivahend, mis koosneb mikrofoniga saatjast ja vastuvõtjast. Rääkija kinnitab saatja endale külge ning vastuvõtja on ühendatud kuulmislangusega inimese SI kõneprotsessoriga või spetsiaalse audiokinga abil kuuldeaparaadiga (Reilson & Paabo, 2007). FM-süsteem on kasulik mürarikkas keskkonnas, kus kuuldeaparaatide ja SI-ga kuulmine on raskendatud. Selle abil on taustamüra ja helisignaali suhe kõige parem ning vaegkuulja kuuleb mikrofoni rääkiva inimese juttu puhtalt (Luht, 2005). Raske ja sügava kuulmislangusega õpilased vajavad taustamüra vähendavaid ja helisignaali suurendavaid abivahendeid, nt FM-süsteem (Smaldino & Crandell, 2000).

Marschark (2007) kirjutab, et raske ja sügava kuulmislangusega inimesed kasutavad samuti kuulmisabivahendeid. Isegi, kui kellelgi on sügav kuulmislangus kõne tajumiseks olulistel sagedustel, võib kuulmisabivahendite võimendatav heli olla veel abiks inimese jaoks. Kuulmisabivahendid annavad nende kandjale märku heliga seotud sündmusest, kellegi lähenemisest või kellegi rääkimisest, olenemata sellest, kas kuulmislangusega inimene sai jutust aru või mitte.

Kuulmislangusega õpilase toetamine koolis

Kuulmislangusega õpilase õpetamisel peab arvestama kolme omavahel seotud faktoriga: (a) kuulmispuudega õpilased tulevad kooli tavaliselt väheste akadeemilise teadmisega nii maailmast kui ka keelest; (b) neil on võrreldes kuuljatega kognitiivsed erinevused – helideta maailm ja kogemused, mis on omandatud teiste inimeste, sh õpetajate kaudu; (c) õpetajapoolsete faktoritega, mis sisaldavad seda, mida õpetada, kus õpetada ja kuidas õpetada (Marschark & Spencer, 2010, viidatud Marschark, Spencer, Adams & Sapere, 2011 j). Head toetamisvõimalused koolis ja teadmised kuulmislangusega õpilaste vajadustest on õpetajate jaoks KL-ga õpilaste õpetamisel suureks abiks (Marschark 2007).

Kuulamiskeskond. Klassikeskkonnas on põhilisteks kuulamist segavateks faktoriteks taustamüra, kaja ja inimestevaheline kaugus.

Taustamüral, kajal ja inimestevahelisel kaugusel on negatiivne mõju lapse võimele kuulata ja aru saada kõnest. Taustamüra on heli, mis segab teise inimese kõne kuulamist (Flexer, 1999, viidatud Mahshie, Moseley, Lee & Scott 2006 j). Kaja tekib heli peegeldumisel seintelt, lagedelt ja põrandatelt, millel ei ole heli neelavat pinda. Kaja tekitab veel rohkem taustamüra, varjates kõnet (Berg, 1993, viidatud Mahshie et al., 2006 j). Inimestevahelise kauguse puhul kehtib reegel, et kõneleja ja kuulaja vahemaa suurenedes kõne tugevus või valjus väheneb.

Kui lapse ja kõneleja vaheline kaugus suureneb üle 15 cm, hakkab kõnesignaal halvenema (Flexer, 1999, viidatud Mahshie et al., 2006 j). Seetõttu on KL-ga lapsel raske kuulata õpilasi, kes istuvad temast kaugemal.

Mahshie et al. (2006) järgi on kõige parem kontrollida taustamüra, kaja ja kaugust kuulmisabivahenditega. Kuuldeaparaadid või sisekõrva implantaat ühendatuna FM-süsteemiga aitavad oluliselt parandada kuulmislangusega õpilase kuulamiskeskkonda.

Kahepoolse KL-iga õpilased peaksid istuma klassiruumi keskel 90–150 cm kaugusel õpetajast. Kuuldeaparaatide või SI kõige paremaks kasutuseks peaks laps istuma teises reas (Brackett & Maxon, 1986, viidatud Mahshie et al., 2006 j). Grupisiseste arutelude puhul aitab visuaalset nähtavust suurendada poolkaares istumine (Mahshie et al., 2006). Ühepoolse kuulmislanguse või ühes kõrvas kuulmisabivahendit kandev õpilane peaks istuma sellises kohas, kus ta saab suunata oma paremini kuulva kõrva õpetaja poole. Tavaliselt kõige soodsam istekoht on selline, kus õpilane näeb õpetajat ja vajadusel ka teisi rääkivaid õpilasi ning kuuleb neid oma paremini kuulva kõrvaga (Watson, 1999).

Kahepoolse kuulmislangusega laste puhul näitas Rootsis tehtud uurimus, et kahepoolse luukuulmisimplantaadi puhul paranes heli asukoha määramine ja kõnetuvastus. Ühepoolse kuulmislangusega laste puhul paranes kõnetuvastus mürarikas keskkonnas mistahes võimendusega, aga heli asukoha määramine mitte (Priwin, Jönsson, Hultcrantz & Granström, 2007).

Ka valgus on olulise tähtsusega. Pea kohal olev valgustus ja loomulik valgus pakuvad kõige paremat keskkonda suhtlemiseks. Valgus peaks langema rääkijale, mitte tema taha (Mahshie et al., 2006).

Õpetajapoolsed toetavad võimalused ja õpetamisstiil. Õpetaja võib kuulmislangusega lapse toimetulekut klassis suurendada, muutes selleks vajalikul määral oma õpetamisstiili. Samal ajal ei tohi ta unustada kuuljaid õpilasi (Reilson & Paabo, 2007; Püss 2007).

Peaaegu kõik kuuldeaparaatide kandjad loevad inimeste suult. Suultlugemine (*speech-reading*) ei ole kerge, kuna see nõuab teadmisi keele grammatikast ja sõnavarast. Õpilasel on lihtsam õpetaja suult lugeda, kui viimane seisab näoga KL-iga õpilase poole, ei varja oma suud, räägib selgelt ja normaalse tempoga. KL-iga õpilasel on raske samal ajal kirjutada ja jälgida õpetaja suud. Seetõttu on vajalik teha väikseid pause, et KL-iga õpilane jõuaks järele. Õppematerjali tutvustamisel on hea, kui õpetaja kirjutab uusi ja tundmatuid sõnu tahvlile.

Kuulmislangusega õpilasel on raske suult lugeda, kui ta ei tea sõnu ja kui sõnad kõlavad sarnaselt. Õppefilmide ja helikandjalt tuleva teksti jaoks on vajalik kirjaliku teksti olemasolu, sest suultlugemine on raske või ei olegi see võimalik (Powers, 1999; Reilson, & Paabo, 2007; Reilson, 2005).

Sotsiaalsed suhted klassikaaslastega

Kuulmislangusega õpilase sotsiaalne integratsioon on pedagoogide jaoks olnud suurimaks mureks. Sotsiaalne integratsioon tähendab võimet suhelda kaaslastega, sõpruse otsimist ja kaaslaste poolt aktsepteerimist (Stinson & Antia, 1999). KL põhjustab käitumisnormide ja rollide omandamisraskusi sotsiaalses elus, mistõttu võib see omakorda mõjutada negatiivselt noorte sotsiaalset käitumist (Hintermair, 2000, viidatud Sahli & Belgin, 2006 j).

Klassikaaslasted ja sotsiaalne tõrjutus. Kuulmislangusega õpilaste sotsiaalse integreerumise üheks näitajaks on sotsiaalne aktsepteeritavus kaaslaste poolt. Sageli on KL-iga õpilased kõrvale jäetud või tagasi lükatud kuuljatest kaaslaste poolt. Kõrvale jäetud KL-iga õpilasi ei kalduta võtma sõbraks ning tagasi lükatud õpilased saavad sageli negatiivseid nimetusi (kaaslastele ei meeldi KL-iga õpilasega mängida) (Stinson & Antia, 1999). Klassikaaslaste vahelised sõprussuhted on aga oluliseks osaks sotsiaalses arengus, kuid kuidas neid soodustada, ei ole lihtne küsimus (Marschark, 2007).

Kuulmislangusega õpilased tunnevad sageli üksindust, nad on emotsionaalselt ebakindlad ja teistest õpilastest isoleeritud. Samuti kaldub neil koolis olema madal akadeemiline edukus (Marschark, 2007). Scheetzi järgi (1993, viidatud Stinson & Antia, 1999 järgi) võivad sotsiaalselt integreerumata õpilased hakata nägema end abitu inimesena ja seetõttu vältima osalemist kooli tegevustes.

Tavakoolis õppivad kuulmislangusega lapsed on enamasti oma klassis ainsad KL-iga õpilased, mistõttu on neil suur oht sattuda sotsiaalsesse isolatsiooni ning saada pilke- ja kiusamisobjektiks kuuljatest klassikaaslaste poolt. KL-iga õpilane omandab sellises olukorras negatiivseid hoiakuid ja see viib madala enesehinnanguni. Kuulmislangusega noored võivad seepärast tundma hakata, et nad ei kuulu kuuljate hulka (Roodemäe, 2005).

Kuulmislangusega laste suhtlemisvõime tavaliselt väheneb suurtes gruppides, mistõttu eelistavad nad olla kaheses grupis. Kahekesi suhtlemisel on KL-iga õpilasel lihtsam haarata kõnet toetavat visuaalset informatsiooni (suultlugemine ja kontekstuaalsed vihjed)

(Lederberg, 1993, viidatud Martin & Bat-Chava, 2003 j). Kuulmislangusega tüdrukud võivad saavutada rohkem lähedasemaid sõprussuhteid kui poisid, kes sageli puutuvad kokku pigem suurte gruppidega. Näiteks kuulmislangusega poisid teevad enamasti sporti, kus pööratakse vähem rõhku verbaalsele vastastikmõjule, ning siinkohal teeb see poiste jaoks üksteisega suhtlemise lihtsamaks (Martin & Bat-Chava, 2003).

Stinson ja Liu (1999) leidsid, et kuulmislangusega lapsed on sageli kuuljate seas edukad siis, kui esimesed tunnevad end kindlalt ja annavad oma kaaslastele teada, kuidas omavahelist suhtlemist veelgi edukamaks muuta. Vanematel õpilastel on paremad sõprussuhted kui noorematel, sest nad on saanud kauem harjutada oma suulise kõne oskusi. Lloyd (1999, viidatud Martin & Bat-Chava, 2003 j) leidis, et suhtlemisbarjääri puhul ei palu KL-iga lapsed tavaliselt suure tõenäosusega kuuljatest kaaslastelt selgitusi neile segaseks jäänud informatsiooni kohta.

Enesehinnang. Enesehinnang kujundab indiviidi mõtteid, emotsioone ja käitumisi inimese elus ehk teiste sõnadega enesehinnang kujundab inimese isiksust. Kui inimene näeb ja hindab ennast positiivselt, siis on tal kõrge enesehinnang (Charlson, Strong & Gold, 1992, viidatud Sahli & Belgin, 2006 j). Kuulmislangus võib suurel määral mõjutada õpilase enesehinnangut. Nad võivad end teistest erinevana tajuda, eriti kui nad kasutavad nähtavaid kuulmisabivahendeid (kuuldeaparaadid, SI, BAHA, FM-süsteem) (Reilson, 2005).

Kuulmislangusega inimesed moodustavad vähemusgrupi. Sageli eeldatakse, et vähemusgrupi liikmetel on madal enesehinnang seoses madala staatusega ühiskonnas (Jambor & Elliott, 2005). Mitmed uurimused on leidnud, et faktorid nagu perekonna toetus ja koolikogemus võivad oluliselt mõjutada vähemusgrupi inimeste enesehinnangut. Tugeva perekonna toetusega õpilastel on parem enesehinnang. Kõrgem enesehinnang on ka positiivse koolikogemuse ja vähese diskrimineerimise korral (Verkuyten, 2003; Way & Robinson, 2003, viidatud Jambor & Elliott, 2005 j).

Jambori ja Elliotti (2005) järgi on olemas mõned toimetulekustrateegiad, mida kuulmislangusega inimesed saavad kohandada oma igapäevaellu ja mis kaitsevad nende enesehinnangut. Esimene neist on ühiskonnast tagasitõmbumine (*withdrawal*) kurtide ühiskonda, kus KL-ga indiviididel on teised kuulmislangusega sõbrad ning seeläbi on nendel inimestel kõrge enesehinnang. Teine strateegia on varjamine (*covering*), mis võimaldab kuulmislangusega inimesel olla nagu kuulja. See tehnika on aga stressirohke, sest inimene

elab pidevas hirmus kuulmislanguse avastamise ja selle tagajärgede ees. Need kuulmislangusega inimesed, kellel on head kõnelemisoskused või mingil määral kuulmisjääk olemas, võivad edukalt esineda kuuljana. Kolmas strateegia on mõlema kultuuri oskuste arendamine (*develop bicultural skills*), mis aitab hakkama saada nii kuuljate grupis kui ka kurtide kogukonnas. Inimestel, kes on võimelised leidma tasakaalu nende kahe grupi vahel, on positiivne enesehinnang. Tänapäeval valivad üha enam noori kolmanda strateegia. Nad on uhked oma kultuurilise eripära üle, aga nad tunnevad end mugavalt ka kuuljate ühiskonnas.

Kuulmislangusega õpilasele peab pakkuma erinevaid enesehinnangut tõstvaid tegevusi seespool ja väljaspool kooli kogukonda. Kõiki võimalusi, mida pakutakse kuuljatele lastele, peaks pakkuma ka vaegkuuljatele. Kogemused, mis nõuavad edukal viisil kommunikatsioonioskusi, aitavad suurendada eneseusaldust ja -hinnangut (Mahshie et al., 2006).

Kuulmislangusega õpilase sotsiaalset ja emotsionaalset heaolu koolis ja klassis aitab soodustada ka positiivne hoiak kuulmislangusesse, kiusamisprobleemiga tegelemine, liigse tähelepanu vältimine, liigse kaitsmise ja soosimise vältimine, klassile kuulmislangusest rääkimine ning KL-ga õpilase sotsiaalse arengu jälgimine (Powers, 1999).

Uurimuse eesmärk ja hüpoteesid

Käesoleva töö eesmärgiks on välja selgitada kuulmislangusega õpilaste hinnangud enda toimetuleku erinevatele faktoritele tavakoolis. Eesmärgist lähtudes püstitati järgmised hüpoteesid:

1. Kõik uuringus osalenud kuulmislangusega õpilased kasutavad tavakoolis kuulumistehnilisi abivahendeid (kuuldeaparaat, sisekõrva implantaat, luukuulmisimplantaat, FM-süsteem).
2. Tavakooli õpetajad on kuulmislangusega lapse hinnangul teadlikud kuulmislangusega õpilastele mõeldud toetavatest võimalustest.
3. Kuulmislangusega õpilased tunnevad, et nad on sotsiaalselt tõrjutud kuuljatest (klassi)kaaslaste poolt.
4. Tavakoolis käivatel kuulmislangusega õpilastel on madal enesehinnang.

Metoodika

Valim

Uurimuses osales 22 Eesti tavakoolides õppivat kuulmislangusega õpilast alates kümnendast eluaastast, kelle emakeeleks on eesti keel. Kuna kahe esimese õpilase vastuseid käsitleti pilootuurimusena, siis kujunes lõplikuks valimiks 20 last. Nende hulgas oli üheksa poissi ja 11 tüdrukut. Nende keskmine vanus oli 12 aastat ja 9 kuud. Uuritavate leidmine toimus lumepallimeetodil.

Mõõtvahendid

Andmete kogumiseks koostati nii kirjalik (lisa 1) kui ka internetipõhine ankeetküsimustik. Viimase tegemiseks kasutati dokumendi koostamise ja jagamise keskkonda *Google Docs*. Küsimustik koosnes viiest osast: 1) üldandmed, 2) tehnilised abivahendid, 3) õpetaja käitumine, 4) kuulamiskeskond ning 5) klassikaaslaste käitumine ja sotsiaalsed suhted. Küsimusi oli kokku 24, mille hulgas olid avatud, valikvastustega ja hinnanguskaalal põhinevad küsimused.

Protseduur

E-maili teel võeti ühendust tavakoolide õppealajuhatajatega või HEV koordinaatoritega, selgitamaks välja, kas antud koolis käib kuulmislangusega õpilasi. Samuti võeti ühendust kuulmislangusega (või puuetega) lastega seotud organisatsioonidega. Sellele järgnevalt saadeti kooli- või muu asutusepoolse vahendaja kaudu internetipõhise ankeedi link, millele eelnes palve esitada kõigepealt lapsevanemale või hooldajale nõusolekuleht (lisa 2). Võimaluse korral edastas vahendaja antud dokumendi ja lingi eKooli või meililisti kaudu. Kirjalikud ankeedid viidi SA TÜK kõrvakliiniku kuulumise ja kõnestamise osakonda ning Tartu Hiie Kooli kui rehabilitatsiooniasutustesse, kus käivad rehabilitatsiooniteenusel tavakoolide lapsed. Küsimustike jagamine algas 2012. aasta aprilli teises pooles ja kestis kuni 2013. aasta aprillini.

Pilootankeetide vastuste põhjal pidi mõningaid küsimusi veidi ümber muutma. Kõige rohkem põhjustas segadust esialgne küsimus *Palun hinda, kuidas õpetajad suhtuvad Sinu kuulumistehnilistesse abivahenditesse (kuulumistehnilised abivahendid ja FM-süsteem)*. Selle asemele tuli küsimus *Palun hinda, kuidas õpetajad suhtuvad Sinu FM-süsteemi*. Teiste kuulumistehniliste abivahendite kohta jäi küsimus välja seetõttu, et õpetaja ei pruugi üldse

tähele panna abivahendi olemasolu (nt juuksed varjavad).

Andmete töötlemiseks kasutati *OpenOffice.org Calc* programmi.

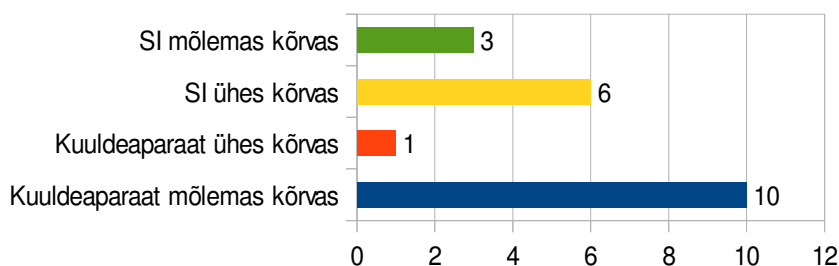
Tulemused

Üldandmed

Uurimuses osales 20 õpilast – 9 poissi ja 11 tüdrukut. Laste keskmiseks vanuseks on 12 aastat ja 9 kuud. Neli õpilast hindas enda kuulmislanguse astmeks *mõõdukas* (41–70 dB), kaheksa valis *raske* (71–95 dB) ja kuus *sügav* (üle 96 dB). Kaks õpilast ei osanud öelda, milline kuulmislanguse aste neil on. Kahekümne vastanu hulgast 17 õpilast hindasid oma kuulmislangust kahepoolseks ja üks ühepoolseks. Kaks õpilast ei osanud öelda, kas tal on ühe- või kahepoolne kuulmislangus.

Tehnilised kuulmisabivahendid

Tehniliste kuulmisabivahendite osas selgus, et õpilased kasutasid kuuldeaparaate ja sisekõrva implantaate. Valimisse ei sattunud luukuulmisimplantaadi kasutajaid. Kuulmisabivahendite jaotust õpilase kohta on kirjeldatud joonisel 1. Igapäevaselt kasutas nimetatud abivahendeid kogu päeva vältel 16 õpilast.

Joonis 1. Kuulmisabivahendite kasutamine (20 KL-iga õpilast)

Ülejäänutest kasutas üks õpilane (KA, KL aste: *raske*) oma kuulmisabivahendeid harva ainult koolis. Ta tõi kuulmisabivahendite igapäevaselt mittekasutuse põhjenduseks *sest ma arvan, et ma saan ilma nendeta hakkama* ning küsimusele, millistes tundides Sa tavaliselt neid kasutad vastas õpilane *inglis keele tundides*. Teine õpilane (KA, KL aste: *ei oska öelda*) kasutas

kuulmisabivahendeid harva kogu päeva. Ta kirjutas kuulmisabivahendite igapäevaselt mittekasutuse põhjenduseks *sest, et nad segavad mind. Koolis mõnikord hakkavad piiksuma ning tavaliselt kasutas ta neid kõikides [tundides], kui mulle meeldivad need aparaadid*. Kolmas (KA, KL aste: *ei oska öelda*) kasutas oma kuulmisabivahendeid harva kogu päeva ning neljas (KA, KL aste: *sügav*) mõned korrad nädalas kogu päeva.

Lisaks eelmainitud kuulmisabivahenditele uuriti ka FM-süsteemi kasutussagedust. Selgus, et 20-st vastanust kuuel oli FM-süsteem olemas, aga nendest kasutas ainult üks seda koolis. Viiest FM-süsteemi mittekasutajast hindas neli oma KL astmeks *sügav* ja üks *raske*. Kuuldeaparaatidega raske kuulmislangusega õpilane kirjutas FM-süsteemi mittekasutuse põhjenduseks *ma kuulen teisi ja pole vaja*. Üks sügava kuulmislangusega sisekõrva implantaatidega õpilane põhjendas FM-süsteemi mittekasutust järgmiselt: *mulle ei meeldi ja pole harjunud. Ei taha õpetajatele tüli teha, saan ilma hakkama*.

Õpetaja käitumine

Ankeedi kolmandas osas selgitati välja õpetaja teadlikkus õpilase kuulmislangusest. Kolmeteistkümne õpilase hinnangul teadsid *kõik õpetajad* tema kuulmislangusest, viie hinnangul teadsid *enamik õpetajaid*. Vastusevariante *mõned õpetajad* ja *vähesed õpetajad* valis kumbagi üks õpilane. Sellele järgnevalt hindasid KL-iga õpilased, kui paljud õpetajad on muutnud oma õpetamisstiili klassis käiva kuulmislangusega lapse tõttu. Selgus, et *enamik õpetajaid* valis kaheksa, *vähesed õpetajad* viis, *mõned õpetajad* neli ja *mitte ükski õpetaja* kolm õpilast.

Järgmisena uuriti, kuivõrd olid õpetajad muutnud oma õpetamisstiili kuulmislangusega õpilaste hinnangul. Kuulmislangusega lapse õppimist toetavad meetodid ja võtted olid väidetena jaotatud kahte gruppi: rääkimine ja tegevus. Väited on ära toodud tabelis 1 ja neid hinnati skaalal: *kõikides tundides* – 5, *enamikes tundides* – 4, *mõnedes tundides* – 3, *vähestes tundides* – 2, *mitte üheski tunnis* – 1.

Rääkimise puhul hindas õpilane, kuivõrd võimaldas õpetaja suultlugemist ning milline oli õpetaja kõne tempo ja ilmeks. Tegevuste puhul hinnati õpetaja tegevusi, mis toetasid kuulmislangusega lapse õppimist tavakoolis. Vaadeldud on eraldi kuuldeaparaatidega lapsi (9) ja sisekõrva implantaatidega lapsi (7). Need kolm, kes valisid eelnevalt variandi *mitte ükski õpetaja* ei olnud muutnud õpetamisstiili, jäid antud analüüsist välja. Üks kuulmislangusega laps ei märkinud midagi. Siin ja edaspidi on tabelites toodud kuulmislangusega õpilaste

hinnangute keskvärtused, kasutatud on aritmeetilist keskmist.

Tabel 1. *Kuulmislangusega õpilaste hinnangute statistilised näitajad õpetaja õpetamisstiili kohta*

	KA		SI	
	keskmine	standardhälve	keskmine	standardhälve
RÄÄKIMINE				
Õpetaja püüab tundides olla näoga rohkem minu poole, et ma näeksin suud.	3	1	3	1,26
Õpetaja ei räägi siis, kui ta on seljaga minu poole (nt tahvlile kirjutades vms).	1,89	0,78	1,86	1,21
Õpetaja ei liigu samal ajal klassis ringi, kui ta räägib.	2,75	1,04	3,14	1,57
Õpetaja räägib selge ja normaalse häälega.	4,33	0,87	4,57	0,53
Õpetaja kasutab rääkimisel miimikat (näoilmeid) ja keha, et saaksin emotsioonidest paremini aru ja oleks parem juttu jälgida.	2,33	1,22	2,57	1,4
TEGEVUS				
Õpetaja kordab vajadusel küsimusi, korraldusi, palveid, mida ma ei kuulnud.	4,22	1,3	4,43	0,79
Õpetaja kordab õpilaste vastuseid, sest ma ei pruugi teisi kuulda.	3,67	1,22	3	1,73
Õpetaja arvestab, et mul on raske kuulata makist, arvutist vms tulenevat kuulamisülesannet, mistõttu ta kas räägib mulle ülesande sisust või annab selle paberil.	2,22	1,39	1,86	1,21
Õpetaja näitab subtiitritega (tekstiga) õppefilme.	1,67	1,32	1,29	0,49
Õpetaja lülitab välja arvuti, projektori või mingi muu tehnilise vahendi, mis tekitavad müra, kui ta seda enam ei kasuta.	2	1,32	2,57	1,72
Õpetaja kirjutab raskemad või tundmatud mõisted, sõnad, nimed tahvlile või annab need mulle paberile kirjutatuna.	2,22	1,2	2,43	1,4
Grupi üldine keskvärtus ja standardhälve				
RÄÄKIMINE	2,86	1,27	3,03	1,49
TEGEVUS	2,67	1,55	2,6	1,58

Võrreldes grupi üldkeskmisega hinnati õpetaja rääkimise osas mõlema grupi laste poolt kõige kõrgemaks (peaaegu kõikides tundides) väidet *õpetaja räägib selge ja normaalse häälega*. Kõige madalamaks (peaaegu vähestes tundides) hindasid õpilased väite *õpetaja ei räägi siis, kui ta on seljaga minu poole (nt tahvlile kirjutades vms)*.

Õpetaja tegevuste hulgast hinnati kõige kõrgemaks (peaaegu enamikes tundides) väidet *õpetaja kordab vajadusel küsimusi, korraldusi, palveid, mida ma ei kuulnud*. Kõige

madalamaks (peaaegu *mitte üheski tunnis*) hindasid mõlema grupi õpilased väidet *õpetaja näitab subtiitritega (tekstiga) õppefilme*. Lisaks esitatud väidetele tõi üks õpilane (SI) veel välja *õpetaja arvestab sellega, et mul ei pruugi iga lause õige olla ning paneb hinde asemel „vaadatud“* ja teine (KA) *õpetaja seletab harjutused ilusti läbi*. Kogu tabeli vältel on hinnangute keskväärtused küllaltki hajusad.

Kuulamiskeskond

Selles osas oli vaatluse all kuulmislangusega õpilaste klassiruumide füüsiline keskkond. Lapsed hindasid, kuivõrd oli nende klassiruumides kaja või müra summutavaid objekte (vaibad, kardinad, viltpadjad, katted) ning kuivõrd oli lauad paigutatud kuulmislangusega õpilase jaoks sobival viisil. Väited kuulamiskeskonna kohta on toodud tabelis 2 ja neid hinnati skaalal: *kõikides tundides* – 5, *enamikes tundides* – 4, *mõnedes tundides* – 3, *vähestes tundides* – 2, *mitte üheski tunnis* – 1. Vastanutest 11 olid kuuldeaparaatidega ja kaheksa sisekõrva implantaatidega lapsed, üks õpilane ei olnud väiteid hinnanud.

Tabel 2. Kuulmislangusega õpilaste hinnangute statistilised näitajad neid ümbritseva kuulamiskeskonna kohta

	KA		SI	
KUULAMISKESKKOND	keskmine	standardhälve	keskmine	standardhälve
Klassiruumides on kardinad, mis summutavad kaja/müra.	2,36	1,5	2,38	1,6
Klassiruumides on vaibad, mis summutavad kaja/müra.	1,27	0,47	1,13	0,35
Klassides on laudade ja toolide all viltpadjad, et vähendada müra.	1,91	1,64	1,38	0,74
Klassides on seintel katted, mis summutavad kaja/müra.	1,27	0,65	1,38	0,74
Klassides on lauad asetatud U- või ringikujuliselt, et ma näeksin teiste õpilaste suud.	1,09	0,3	1,25	0,71
Grupi üldine keskväärtus ja standardhälve	1,58	1,13	1,5	0,99

Tabelist nähtuna on KA-ga ja SI-ga laste hinnangute keskväärtused küllaltki võrdsed. Lapsed kaldusid väiteid hindama pigem hinnanguga *mitte üheski tunnis*. Ainult väide *klassiruumides on kardinad, mis summutavad kaja/müra* hinnati mõlema grupi poolt hinnanguga *vähestes tundides*, mis on ühtlasi ka grupi üldkeskmisest kõige kõrgemalt hinnatud väide. Kõige madalamaks hinnati KA-ga õpilaste poolt väidet *klassides on lauad asetatud U- või ringikujuliselt, et ma näeksin teiste suud* ja SI-ga õpilaste poolt väidet *klassiruumides on vaibad, mis summutavad kaja/müra*. Standardhälbed näitavad kõrgemaks hinnatud väidete puhul suurt hajuvust, teiste väidete puhul hajuvad hinnangud vähem.

Lisaks füüsilisele keskkonnale uuriti, kuivõrd on kuulmislangusega õpilased ise kaasa aidanud parema kuulamiskeskonna loomisele. Vastanutest 16 (kümme KA-ga ja kuus SI-ga) olid tunnis paremini kuulamise nimel ise midagi ette võtnud, kolm õpilast ei olnud midagi teinud ja üks ei märkinud ühtegi vastusevarianti. Kolm eitavalt vastanut ja üks mittemärkinu jäid antud analüüsist välja. Väited enda tegevuse kohta ja õpilaste hinnangute keskväärtused on toodud tabelis 3. Väiteid hinnati skaalal: *kõikides tundides* – 5, *enamikes tundides* – 4, *mõnedes tundides* – 3, *vähestes tundides* – 2, *mitte üheski tunnis* – 1.

Tabel 3. Kuulmislangusega õpilaste hinnangute statistilised näitajad endi tegevuste kohta parema kuulamiskeskonna loomisel

	KA		SI	
	keskmine	standardhälve	keskmine	standardhälve
Istun esimeses või õpetajale lähedal asuvas pingis.	3,2	1,32	3,67	1,51
Istun sellises pingis, kus valgus langeb õpetaja suule, et ma saaksin tema suud lugeda.	1,8	1,48	2,33	1,21
Istun sellise klassikaaslase kõrval, kes on mulle vajadusel toeks.	3	1,63	3,83	1,47
Istun sellises pingis, kus olen paremini kuulva kõrvaga õpetaja ja enamiku klassikaaslaste poole.	2,5	1,35	3	1,67
Grupi üldine keskväärtus ja standardhälve	2,63	1,5	3,21	1,5

KA-ga ja SI-ga laste keskmiste võrdlemisel on näha, et SI-ga õpilased nägid parema kuulamise nimel rohkem vaeva kui KA-ga õpilased. SI-ga lapsed kaldusid hindama väiteid pigem hinnangutega *enamikes tundides* ja *mõnedes tundides*, KA-ga õpilased aga pigem *mõnedes tundides* ja *vähestes tundides*.

Võrreldes keskmisi grupi üldkeskmisega hinnati nii KA-ga laste poolt kõige kõrgemaks (*mõnedes tundides*) väidet *istun esimeses või õpetajale lähedal asuvas pingis* ja SI-ga laste puhul (peaaegu *enamikes tundides*) väidet *istun sellise klassikaaslase kõrval, kes on mulle vajadusel toeks*. Kõige madalamaks (peaaegu *vähestes tundides*) hinnati mõlema grupi poolt väidet *istun sellises pingis, kus valgus langeb õpetaja suule, et ma saaksin tema suud lugeda*.

Üks õpilane (KA) lisas omapoolse väite *ma vaatan pinginaabri pealt maha, kui vaja*. Teine õpilane (SI) mainis ära, et *mul ei ole tegelikult kuulamisega raskusi*. Antud tabelis on standardhälbed üsna suured, st kuulamiskeskonna osas mõlema grupi hinnangud hajusid suurel määral.

Sotsiaalsed suhted klassikaaslastega

Küsitluse viimases osas selgitati välja, kuidas hindasid kuulmislangusega õpilased sotsiaalseid suhteid klassikaaslastega. Enamiku vastanute (18) hinnangul teadsid *kõik klassikaaslased* lapse kuulmislangusest. Kahel juhul valiti vastusevariant *enamik klassikaaslasi*. Sellele järgnevalt hindasid KL-iga lapsed, kui paljud klassikaaslased on muutnud nendega suhtlemist kuulmislanguse tõttu. Kaheksa õpilast vastasid *enamik klassikaaslasi*, kuus *mõned klassikaaslased*, kolm *mitte ükski klassikaaslane*, kaks *väheseid klassikaaslased* ja üks *kõik klassikaaslased*. Kolm, kes vastasid *mitte ükski klassikaaslane*, jäid tabelite 4 ja 4a analüüsist välja. Veel hindasid lapsed, kas kuulmislangusest teavad klassikaaslased suhtlevad KL-iga õpilasega ka tunnivälisel ajal (vahetundides, pärast kooli). Siin vastasid kaheksa õpilast 17-st *kõik klassikaaslased*, kuus *enamik klassikaaslasi*, kaks *väheseid klassikaaslased* ja üks *mitte ükski klassikaaslane*.

Järgnevalt uuriti, kuivõrd olid kuulmislangusega õpilased nõus erinevate väidetega nende klassikaaslaste käitumise kohta. KL-iga lapsed hindasid seda, kuidas klassikaaslased nendega käituvad või nendesse suhtuvad. Väited olid jaotatud kahte gruppi: positiivsed ja negatiivsed. Väited on ära toodud tabelis 4 ja neid hinnati skaalal: *täiesti nõus* – 5, *pigem nõus* – 4, *ei oska öelda* – 3, *pigem ei ole nõus* – 2, *üldse ei ole nõus* – 1. Vastanutest kümme olid kuuldeaparaatidega ja seitse sisekõrva implantaatidega.

Tabel 4. Kuulmislangusega õpilaste hinnangute statistilised näitajad klassikaaslaste käitumise kohta

	KA		SI	
POSITIIVNE	keskmine	standardhälve	keskmine	standardhälve
Klassikaaslased võtavad mind alati oma gruppi rühmatööd tegema.	3,9	1,37	4,71	0,49
Klassikaaslased aitavad mind alati, kui ma palun kuulmislanguse tõttu abi.	4,11	1,05	4,86	0,38
Klassikaaslased suhtlevad minuga nagu võrdsega.	4,6	0,52	4,86	0,38
Olen oma klassikaaslaste hulgas hinnatud kaaslane.	3,6	1,17	4,43	0,53
Mu sõbrad tunnustavad mind sellisena, nagu ma olen.	4,7	0,48	4,86	0,38
NEGATIIVNE				
Klassikaaslased tunnevad mulle kaasa, haletsevad mind minu kuulmislanguse tõttu.	2,4	1,65	1,71	1,25
Klassikaaslased ei taha minuga minu kuulmislanguse tõttu suhelda.	1,5	0,85	1	0

NEGATIIVNE (jätk)	KA		SI	
	keskmine	standardhälve	keskmine	standardhälve
Klassikaaslased väldivad mind minu kuulmislanguse tõttu.	1,9	1,37	1	0
Klassikaaslased mõnitavad mind minu kuulmislanguse tõttu.	1,3	0,67	1,14	0,38
Klassikaaslased käituvad minuga kurjasti, nt kasutavad ära minu kuulmislanguse tõttu.	1,3	0,67	1	0
Grupi üldine keskväärts ja standardhälve				
POSITIIVNE	4,18	1,03	4,74	0,44
NEGATIIVNE	1,68	1,15	1,17	0,62

Tabeli põhjal on näha, et SI-ga lapsed olid positiivsete väidetega rohkem nõus ning negatiivsete väidetega vähem nõus kui KA-ga lapsed. SI-ga laste standardhälbed on väikese hajuvusega, KA-ga laste hinnangud hajuvad rohkem.

Positiivsete väidete puhul hindasid mõlema grupi lapsed võrreldes grupi üldkeskmisega kõige kõrgemaks (peaaegu *täiesti* nõus) väidet *mu sõbrad tunnustavad mind sellisena, nagu ma olen*. Eraldi hindasid SI-ga lapsed kõige kõrgemaks ka väiteid *klassikaaslased suhtlevad minuga nagu võrdsega* ja *klassikaaslased aitavad mind alati, kui ma palun kuulmislanguse tõttu abi*. Kõige madalamaks hinnati (peaaegu *pigem* nõus) mõlema grupi puhul väidet *olen oma klassikaaslaste hulgas hinnatud kaaslane*. Negatiivsete väidete osas hindasid mõlema grupi lapsed väiteid enamasti *üldse ei ole nõus*. Väidet *klassikaaslased tunnevad mulle kaasa, haletsevad mind minu kuulmislanguse tõttu* hinnati mõlema grupi poolt pigem hinnanguga *pigem ei ole nõus*, KA-ga laste poolt hinnati sama hinnanguga veel väidet *klassikaaslased ei taha minuga minu kuulmislanguse tõttu suhelda*.

Tabeli 4 väidete kohta uuriti eraldi ka, kas oli statistilisi erinevusi kuulmislangusega poiste ja tüdrukute hinnangutes (tabel 4a). Vastanutest olid kaheksa poissi ja üheksa tüdrukut.

Tabel 4a. Kuulmislangusega poiste ja tüdrukute hinnangute statistilised näitajad klassikaaslaste käitumise kohta

POSITIIVNE	poisid		tüdrukud	
	keskmine	standardhälve	keskmine	standardhälve
Klassikaaslased võtavad mind alati oma gruppi rühmatööd tegema.	4,63	0,52	3,89	1,45
Klassikaaslased aitavad mind alati, kui ma palun kuulmislanguse tõttu abi.	4,71	0,49	4,22	1,09

	poisid		tüdrukud	
POSITIIVNE (jätk)	keskmine	standardhälve	keskmine	standardhälve
Klassikaaslased suhtlevad minuga nagu võrdsega.	4,75	0,46	4,67	0,5
Olen oma klassikaaslaste hulgas hinnatud kaaslane.	4,38	0,74	3,56	1,13
Mu sõbrad tunnustavad mind sellisena, nagu ma olen.	4,75	0,46	4,78	0,44
NEGATIIVNE				
Klassikaaslased tunnevad mulle kaasa, haletsevad mind minu kuulmislanguse tõttu.	2,25	1,58	2	1,5
Klassikaaslased ei taha minuga minu kuulmislanguse tõttu suhelda.	1,5	0,93	1,11	0,33
Klassikaaslased väldivad mind minu kuulmislanguse tõttu.	1,75	1,49	1,33	0,71
Klassikaaslased mõnitavad mind minu kuulmislanguse tõttu.	1,25	0,71	1,22	0,44
Klassikaaslased käituvad minuga kurjasti, nt kasutavad mind ära minu kuulmislanguse tõttu.	1,25	0,71	1,11	0,33
Grupi üldine keskväärtus ja standardhälve				
POSITIIVNE	4,64	0,54	4,22	1,06
NEGATIIVNE	1,6	1,15	1,36	0,83

Võrreldes tüdrukutega leidsid poisid klassikaaslaste käitumises rohkem positiivset. Samas leidsid poisid ka rohkem negatiivset kui tüdrukud. Poisid kaldusid positiivseid väiteid hindama pigem hinnanguga *täiesti nõus*, tüdrukud pigem hinnanguga *pigem nõus*. Poiste hinnangud hajuvad siinkohal vähem kui tüdrukute omad. Negatiivseid väiteid hindasid poisid pigem hinnanguga *pigem ei ole nõus*, tüdrukud pigem hinnanguga *üldse ei ole nõus*. Poiste hinnangud hajuvad rohkem kui tüdrukute omad. Võrreldes grupi üldkeskmisega hindasid poisid ja tüdrukud positiivseid ja negatiivseid väiteid üsna sarnaselt nagu kuulmislangusega lapsed üldiselt (vt tabel 4 seletust).

Lõpuks uuriti, kuivõrd olid kuulmislangusega õpilased nõus erinevate väidetega nende endi kohta ehk KL-iga lapsed hindasid iseennast. Väited olid jaotatud kahte gruppi: positiivsed ja negatiivsed. Need on ära toodud tabelis 5 ja neid hinnati skaalal: *täiesti nõus* – 5, *pigem nõus* – 4, *ei oska öelda* – 3, *pigem ei ole nõus* – 2, *üldse ei ole nõus* – 1. Kahekümnest vastajast 11 olid kuuldeaparaatidega ja üheksa sisekõrva implantaatidega.

Tabel 5. Kuulmislangusega õpilaste hinnangute statistilised näitajad nende endi kohta

	KA		SI	
POSITIIVNE	keskmine	standardhälve	keskmine	standardhälve
Ma olen võimeline õppima tavakoolis samaväärselt klassikaaslastega.	4,55	0,69	4,78	0,44
Mul on sama palju sõpru kui mu klassikaaslastel.	3,91	1,38	4	0,71
Ma suhtun endasse positiivselt.	4,18	0,75	4,67	0,71
Ma palun alati õpetajal öeldut korrata, kui ma ei kuulnud kuulmislanguse tõttu.	4,09	1,3	2,78	1,2
Ma palun alati sõpradel öeldut korrata, kui ma ei kuulnud kuulmislanguse tõttu.	4,09	1,04	3,78	1,2
Ma palun alati abi, kui ma ei ole kuulmislanguse tõttu tunnis millestki aru saanud.	4,09	1,3	3,56	1,51
Ma saan alati ise oma koolitöödega hakkama.	4,09	0,83	4,56	0,53
Mu ümber on küllalt inimesi, keda saan usaldada.	4,09	1,04	4,67	0,5
Mu ümber on küllalt inimesi, kellelt vajadusel tuge ja abi saada.	4,27	1,01	4,89	0,33
Olen tuleviku suhtes optimistlik.	3,89	1,05	4,63	0,74
Mina oma kuulmislangusega saan tavakoolis õppimisega hästi hakkama.	4,64	0,67	4,89	0,33
Koolis saavutan tavaliselt selle, mida tahan.	3,91	1,14	4,11	0,78
NEGATIIVNE				
Ma kaldun ennast pidevalt läbikukkujana tundma.	2	1,1	1,78	1,3
Ma kaldun tihti enda suhtes kahtlema ja muretsema oma kuulmislanguse tõttu.	2,73	1,56	2	1,22
Olen pidanud kuulmislanguse tõttu piirama oma vabaaja tegevusi.	1,91	1,04	1,67	0,71
Kuulmislangusega õpilased peaksid õppima erikoolides.	1,64	0,81	1,89	1,36
Grupi üldine keskväärtus ja standardhälve				
POSITIIVNE	4,15	1,02	4,27	1,01
NEGATIIVNE	2,07	1,19	1,83	1,13

Positiivsete väidete põhjal on näha, et SI-ga lapsed olid positiivsete väidetega veidi rohkem nõus kui KA-ga lapsed. SI-ga õpilaste hinnangud hajuvad vähem kui KA-ga õpilaste omad.

Võrreldes grupi üldkeskmisega hindasid KA-ga ja SI-ga lapsed kõige kõrgemaks (peaaegu täitsa nõus) väidet *mina oma kuulmislangusega saan tavakoolis õppimisega hästi hakkama*. SI-ga lapsed hindasid kõige kõrgemaks veel väidet *mu ümber on küllalt inimesi, kellelt*

vajadusel tuge ja abi saada. Kõige madalamaks hinnati KA-ga õpilaste poolt (peaaegu pigem nõus) väidet olen tuleviku suhtes optimistlik ja SI-ga õpilaste poolt (peaaegu ei oska öelda) väidet ma palun alati õpetajal öeldut korrata, kui ma ei kuulnud kuulmislanguse tõttu.

Negatiivseid väiteid hindasid mõlema grupi lapsed pigem hinnanguga pigem ei ole nõus. KA grupis hinnati väidet ma kaldun tihti enda suhtes kahtlema ja muretsema oma kuulmislanguse tõttu pigem hinnanguga ei oska öelda ja SI grupis rohkem hinnanguga pigem ei ole nõus.

Tabelis 5 toodud väidete kohta uuriti eraldi ka, kas oli statistilisi erinevusi kuulmislangusega poiste ja tüdrukute hinnangutes (tabel 5a). Vastanutest olid üheksa poissi ja 11 tüdrukut.

Tabel 5a. Kuulmislangusega poiste ja tüdrukute hinnangute statistilised näitajad nende endi kohta

POSITIIVNE	poisid		tüdrukud	
	keskmine	standardhälve	keskmine	standardhälve
Ma olen võimeline õppima tavakoolis samaväärselt klassikaaslastega.	4,78	0,44	4,55	0,69
Mul on sama palju sõpru kui mu klassikaaslastel.	4,22	0,83	3,73	1,27
Ma suhtun endasse positiivselt.	4,44	0,73	4,36	0,81
Ma palun alati õpetajatel öeldut korrata, kui ma ei kuulnud kuulmislanguse tõttu.	3,56	1,33	3,45	1,51
Ma palun alati sõpradel öeldut korrata, kui ma ei kuulnud kuulmislanguse tõttu.	4,22	1,09	3,73	1,1
Ma palun alati abi, kui ma ei ole kuulmislanguse tõttu tunnis millestki aru saanud.	3,67	1,41	4	1,41
Ma saan alati ise oma koolitöödega hakkama.	4,11	0,93	4,45	0,52
Mu ümber on küllalt inimesi, keda usaldada.	4,11	1,05	4,55	0,69
Mu ümber on küllalt inimesi, kellelt vajadusel tuge ja abi saada.	4,33	1	4,73	0,65
Olen tuleviku suhtes optimistlik.	4	1,2	4,44	0,73
Mina oma kuulmislangusega saan tavakoolis õppimisega hästi hakkama.	4,78	0,44	4,73	0,65
Koolis saavutan tavaliselt selle, mida tahan.	4	1,12	4	0,89
NEGATIIVNE				
Ma kaldun ennast pidevalt läbikukkujana tundma.	1,44	0,73	2,27	1,35
Ma kaldun tihti enda suhtes kahtlema ja muretsema oma kuulmislanguse tõttu.	2,78	1,48	2,09	1,38
Olen pidanud kuulmislanguse tõttu piirama oma vabaaja tegevusi.	1,78	0,83	1,82	0,98

	poisid		tüdrukud	
NEGATIIVNE (jätk)	keskmine	standardhälve	keskmine	standardhälve
Kuulmislangusega õpilased peaksid õppima erikoolides.	1,67	0,87	1,82	1,25
Grupi üldine keskväärtus ja standardhälve				
POSITIIVNE	4,19	1,02	4,22	1,01
NEGATIIVNE	1,92	1,11	2	1,22

Mõlema grupi lapsed hindasid positiivseid väiteid pigem hinnanguga *pigem nõus*. Standardhälbed on kogu tabeli vältel küllaltki varieeruvad.

Võrreldes grupi üldkeskmisega hindasid nii poisid kui ka tüdrukud kõige kõrgemaks (peaaegu *täiesti nõus*) väidet *mina oma kuulmislangusega saan tavakoolis õppimisega hästi hakkama*. Poisid hindasid kõige kõrgemaks veel väidet *ma olen võimeline õppima tavakoolis samaväärselt klassikaaslastega* ja tüdrukud väidet *mu ümber on küllalt inimesi, kellelt vajadusel tuge ja abi saada*. Mõlema grupi õpilased hindasid kõige madalamaks (peaaegu *ei oska öelda*) väidet *ma palun alati õpetajal öeldut korrata, kui ma ei kuulnud kuulmislanguse tõttu*.

Negatiivseid väiteid hindasid poisid ja tüdrukud pigem hinnanguga *pigem ei ole nõus*. Poisid hindasid väidet *ma kaldun tihti enda suhtes kahtlema ja muretsema oma kuulmislanguse tõttu* pigem hinnanguga *ei oska öelda*. Väidet *ma kaldun ennast pidevalt läbikukkujana tundma* hindasid poisid pigem hinnanguga *üldse ei ole nõus* ja tüdrukud kaldusid rohkem hindama seda hinnanguga *pigem ei ole nõus*.

Arutelu

Käesoleva töö eesmärgiks oli välja selgitada kuulmislangusega õpilaste hinnangud enda toimetuleku erinevatele mõjuteguritele tavakoolis. Mõjuteguriteks olid tehnilised kuulmisabivahendid, õpetajate käitumine, kuulamiskeskond ja sotsiaalsed suhted. Uuritavateks olid Eesti tavakoolide kuulmislangusega õpilased alates kümnendast eluaastast. Töös püstitati neli hüpoteesi.

Esimeseks hüpoteesiks püstitati: *kõik uuringus osalenud kuulmislangusega õpilased kasutavad tavakoolis kuulumistehnilisi abivahendeid (kuuldeaparaat, sisekõrva implantaat, luukuulmisimplantaat, FM-süsteem)*. Hüpotees leidis kinnitust. Samas tekib üksikute

kuuldeaparaate igapäevaselt mittekasutavate õpilaste puhul küsimus, kuidas nad koolitundides õpetajat ja klassikaaslaste kuulsid (üks märkis KL astmeks *raske* ja teine *sügav*). Sellised kuulmislanguse astmed eeldavad igapäevast individuaalsete kuulmisabivahendite kasutamist. Kirjeldatud vastuolu üks põhjusi võib olla nende laste vähene teadlikkus oma kuulmislanguse astmest (märgiti suuremaks tegelikust).

Sarnane tendents esines ka FM-süsteemi mittekasutajatel (neljal *sügav* ja ühel *raske* KL). Smaldino ja Crandelli (2000) järgi peaks FM-süsteem aitama eelkõige raske ja sügava kuulmislangusega õpilastel tunnis paremini kuulata. Põhjendusena võiks välja tuua asjaolu, et FM-süsteemi mittekasutajatel oli veidi kõrgem enesehinnang ning seega olid nad rohkem harjunud küsima õpetajatelt või klassikaaslastelt abi või paluma öeldu kordamist. Kõrgem enesehinnang võis tuleneda sellest, et need õpilased ei näinud abi küsimises midagi halba ega lasknud ennast sellel häirida.

Teine hüpotees oli järgmine: *tavakooli õpetajad on kuulmislangusega lapse hinnangul teadlikud kuulmislangusega õpilastele mõeldud toetavatest võimalustest*. Antud hüpotees ei leidnud kinnitust ega lükatud ümber. Õpetaja õpetamisstiili osas selgus, et see teema vajaks kuulmislangusega õpilaste hinnangul natuke rohkem õpetajate teadlikkuse suurendamist. Kuigi üksikuid kuulmislangusega õpilast tavakoolis toetavaid õpetamisviise hinnati suhteliselt kõrgeks, ei saa nende puhul kindlalt väita, kas tegevus tuli õpetajal loomulikult (normaalse ja selge häälega rääkimine) või oli see KL-iga õpilase jaoks muudetud. Antud teema vajaks õpetaja seisukohast täiendavat uurimist edaspidi.

Tavakoolis on oluline kuulamiskeskonna sobivaks muutmine kuulmislangusega õpilase jaoks. Bergi (1993, viidatud Mahshie et al., 2006 j) järgi on kaja või taustamüra summutavatel objektidel tähtis roll parema kuulamiskeskonna loomisel. Käesolevas töös selgus, et KL-iga õpilaste hinnangul ei oldud tavakoolides sellega suures osas arvestatud. Põhjusteks võivad olla õpetajate vähene teadlikkus antud teemast või koolipoolsete ressursside vähesus (nt rahalised ressursid). Kuna sobiv kuulamiskeskond on kuulmislangusega õpilastele väga tähtis, siis oleks oluline suurendada sellekohast teadlikkust tavakoolides ning seejärel võtta ette samme klassiruumide akustika parendamise suunas.

Kuulmislangusega lapsed tavakoolis saavad ka ise enda toimetulekut paremaks muuta. Käesolevas uuringus olid sisekõrva implantaadiga õpilased aktiivsemad parema kuulamiskeskonna loomisel ning seda ilmselt seetõttu, et nende hulgas oli rohkem

kahepoolse kuulmislangusega ühes kõrvas SI-d kandvaid õpilasi. Varasemate uuringute põhjal on ühepoolse SI-ga inimestel müras raske kuulata teisi inimesi ja heli lokaliseerida (Vahe et al., 2009; Deggouj, Gersdorff, Garin, Castelein & Gérard, 2007) ning seetõttu võisid SI-ga õpilased otsida rohkem võimalusi, kuidas oleks parem õpetajat ja teisi õpilasi kuulata.

Kolmandaks hüpoteesiks seati: *kuulmislangusega õpilased tunnevad, et nad on sotsiaalselt tõrjutud kuuljatest (klassi)kaaslaste poolt*. See hüpotees lükati ümber. Varasemate uuringute (Marschark, 2007; Scheetz, 1993, viidatud Stinson & Antia, 1999 j) põhjal on ilmnenu, et kuulmislangusega õpilased kipuvad olema sotsiaalselt tõrjutud kuuljatest klassikaaslaste poolt. Käesolev töö aga näitas pigem vastupidist – KL-iga õpilased olid klassikaaslastega suuresti positiivsetes sotsiaalsetes suhetes. Selle põhjuseks võib olla kuulmislangusega õpilaste küllaltki kõrgeks hinnatud enesehinnang (positiivne mina-pilt).

Tulemus toetab Stinson ja Liu (1999) uuringut, kus leiti, et kuulmislangusega lapsed on sageli edukad just siis, kui nad tunnevad end kindlalt ja annavad klassikaaslastele teada suhtlemise parendamise võimalustest. Erinevalt Stinson ja Liu (1999) uuringust, mille järgi oli vanematel õpilastel paremad sõprussuhted kui noorematel, ei esinenud käesolevas uuringus vanusegruppide (10–13 ja 14–18) võrdlemisel sõprussuhete (ja enesehinnangu) osas märkimisväärsed statistilisi erinevusi. Martin & Bat-Chava (2003) uuring tõi välja asjaolu, et KL-iga tüdrukud võivad saavutada rohkem lähedasemaid sõprussuhteid kui poisid. Käesolevas töös poiste ja tüdrukute vahel märkimisväärsed erinevusi ei leitud.

Neljas hüpotees oli järgmine: *kuulmislangusega õpilastel tavakoolis on madal enesehinnang*. Hüpotees lükati ümber. Uuringu valimis olnud õpilastel oli pigem kõrge enesehinnang. Põhjus võib olla väikeses valimis, aga ka tugevas perekonna toetuses ja positiivses koolikeskkonnas (Verkuyten, 2003; Way & Robinson, 2003, viidatud Jambor & Elliott, 2005 j), mis võisid soodustada kõrget enesehinnangut uuringus osalenud kuulmislangusega õpilastel.

Nii klassikaaslastega sotsiaalsete suhete kui ka enesehindamises olid sisekõrva implantaatidega õpilased rohkem veidi positiivsemad kui kuuldeaparaatidega õpilased. Autorile teadaolevalt ei ole seni tehtud uuringuid, kus oleks konkreetselt võrreldud tavakoolis õppivate kuuldeaparaatidega ja sisekõrva implantaatidega õpilaste sotsiaalseid suhteid ja enesehinnangut. Võib vaid oletada, et sisekõrva implantaatidega laste veidi parematele hinnangutele võis kaasa aidata nende kuulmisabivahendi eripära. Sisekõrva

implantaadisüsteem saadab elektrilisi impulsse otse kuulmisnärville ja sealt läheb informatsioon edasi ajju kuulmiskeskusesse, aga kuuldeaparaat lihtsalt võimendab helisid (Müil (Koost.), 2009; Rhoades, 2000–2001). Lisaks käivad SI-ga lapsed tihemini rehabilitatsiooniteenusel ja SI programmeerimisel esimesel aastal peale operatsiooni 6–8 korda aastas (Vaheer et al., 2009). See tagab võrreldes KA-ga laste parema sobituse ning seetõttu on SI-ga lastel veidi parem kuulmine, mistõttu on neil lihtsam olla klassikaaslastega positiivsetes suhetes (lihtsam suhelda ja kuulata teisi) ning edukas kommunikatsioon võib soodustada kõrget enesehinnangut. Kuna lapsed ja nende vanemad käivad tihti rehabilitatsiooniteenustel nõustamisel, siis võib see oluliselt kaasa aidata ka kooli ja kodu tihedale koostööle.

Üldjoontes olid uurimuse tulemused autori jaoks mõneti üllatavad ja positiivsed. Püstitatud hüpoteesidest lükati ümber kaks, kolmas ei leidnud kinnitust ega lükatud ümber ja neljas leidis kinnitust. Kahjuks oli valim üpris väike ja saadud tulemuste põhjal ei saa teha üldistusi kõikide tavakoolis õppivate kuulmislangusega laste kohta.

Kokkuvõtvalt võib öelda, et madalamaks hinnati tavakoolides õppivate kuulmislangusega laste poolt kuulamiskeskonna kohandamist. Seega oleks oluline tõsta tavakoolide töötajate selleteemalist teadlikkust. Teiste kuulmislangusega õpilast toetavate mõjutegurite kohta andsid kuulmislangusega õpilased üldjoontes kõrge hinnangu.

Tänuõnad

Suur tänu uuringus osalenud kuulmislangusega õpilastele, nende lapsevanematele, kes lubasid lastel uuringus osaleda ning kooli- ja muude organisatsioonide töötajatele, kes vahendasid infot ja küsitlusankeeti kuulmislangusega õpilastele.

Autorsuse kinnitus

Kinnitan, et olen koostanud ise käesoleva lõputöö ning toonud korrektselt välja teiste autorite ja toetajate panuse. Töö on koostatud lähtudes Tartu Ülikooli haridusteaduste instituudi lõputöö nõuetest ning on kooskõlas heade akadeemiliste tavadega.

Kasutatud kirjandus

Battista, R., Ho, S. (2003). The Bone-Anchored Hearing Device (BAHA). *Operative Techniques in Otolaryngology-Head and Neck Surgery Vol 14, No 4*, 272–276.

Deggouj, N., Gersdorff, M., Garin, P., Castelein, S., Gérard, J.-M. (2007). Today's indications for cochlear implantation. *B-ENT 2007 (3)*, 9–14. Külastatud aadressil [http://www.uclouvain.be/cps/ucl/doc/ir-ines/images/Today s indications for cochlear implantation.pdf](http://www.uclouvain.be/cps/ucl/doc/ir-ines/images/Today_s_indications_for_cochlear_implantation.pdf) 08.05.2012

Haridus- ja teadusministeerium. (2012). Õpilaste arv 2012/2013 õppeaastal üldhariduse statsionaarses õppes. *ÜLDHARIDUS: Õppeasutuste ja õppurite kohta käiv statistika TABELI kujul*. Külastatud aadressil <http://www.hm.ee/index.php?popup=download&id=12043>

Ida-Tallinna Keskhaiglas paigaldati esimene luu-kuulmisimplantaat*. (s.a.). Külastatud aadressil <http://www.vaegkuuljad.ee/lehed/kuulmisabi/med.html>

Jambor, E., Elliott, M. (2005). Self-esteem and Coping Strategies among Deaf Students. *Journal of Deaf Studies and Deaf Education Vol. 10, No. 1*, 63–81.

Kukk, K. (2007). Erivajadustega õpilane ja kaasav haridus. M. Kadakas (Toim), *Erivajadustega lapse ja noore toetamise võimalusi hariduse omandamisel* (lk 19–22). Tallinn: Argo.

Luht, L. (2005). Kuulmiskahjustuse tehniline rehabilitatsioon. R. Toom (Toim), *Eripedagoogika. Kuulmislangus. Märts 2005*, lk. 12–16.

Mahshie, J., Moseley, M. J., Lee, J., Scott, S. M. (2006). Communication Access: Overview and Issues. In C. L. Esperti (Ed), *Enhancing Communication Skills of Deaf & Hard of Hearing Children in the Mainstream* (pp. 17–80). New York: Thomson Delmar Learning.

Mahshie, J., Moseley, M. J., Lee, J., Scott, S. M. (2006). Issues in Assessment and Intervention. In C. L. Esperti (Ed), *Enhancing Communication Skills of Deaf & Hard of Hearing Children in the Mainstream* (pp. 81–120). New York: Thomson Delmar Learning.

Marschark, M. (2007). Going to School. In M. Marschark (Ed), *Raising and Educating a Deaf Child*. (pp. 136–161). New York: Oxford University Press.

Marschark, M. (2007). Practical Aspects of Being Deaf. In M. Marschark (Ed), *Raising and Educating a Deaf Child*. (pp. 27–62). New York: Oxford University Press.

Marschark, M., Spencer, P. E., Adams, J., Sapere, P. (2011). Evidence-based practice in educating deaf and hard-of-hearing children: teaching to their cognitive strengths and needs. *European Journal of Special Needs Education* Vol. 26, No. 1, 3–16.

Martin, D., Bat-Chava, Y. (2003). Negotiating deaf-hearing friendships: coping strategies of deaf boys and girls in mainstream schools. *Child: Care, Health & Development*, 29, 6.

Müil, E. (Koost.). (2009). Meie kurdid lapsed. Tallinn.

Ots, L., Veisson, M. (2007). Sissejuhatuses. T. Kuurme (Toim), *Eesti kool 21. sajandi algul: kool kui arengukeskkond ja õpilase toimetulek* (lk 7–15). Tallinn: TLÜ Kirjastus

Powers, S. (1999). Deaf and hearing impaired pupils learning mainly via aided hearing. In L. Watson, S. Gregory, S. Powers (Eds), *Deaf and Hearing Impaired Pupils on Mainstream Schools* (pp. 18–32). London: David Fulton Publishers.

Priwin, C., Jönsson, R., Hultcrantz, M., Granström, G. (2007). BAHA in children and adolescents with unilateral or bilateral conductive hearing loss: A study of outcome. *International Journal of Pediatric Otorhinolaryngology* (2007) 71, 135–145.

Püss, A. (2007). Kuulmispuudega õpilase õpetamisest. M. Kadakas (Toim), *Erivajadustega lapse ja noore toetamise võimalusi hariduse omandamisel* (lk. 44–49). Tallinn: Argo.

Reilson, M. (2005). Kuulmislangusega laps tavakoolis. R. Toom (Toim), *Eripedagoogika. Kuulmislangus. Märts 2005*, lk. 32–40.

Reilson, M., Paabo, R. (2007). *Kuulmislangusega laps tavakoolis. Metoodiline juhendmaterjal tavakooli õpetajatele*. Tartu: Studium.

Rhoades, E. A. (2000–2001). *Advantages & Disadvantages: Hearing Aids vs. Cochlear Implants for Those with Severe Hearing Loss*. Retrieved from <http://www.auditoryverbaltraining.com/ha-ci.htm>.

Roodemäe, Ä. (2005). Kuulmispuue isiksusliku arengu mõjutajana. R. Toom (Toim), *Eripedagoogika. Kuulmislangus. Märts 2005*, lk. 3–11.

Runno, M. (2004). *Puudega lapse rehabilitatsiooni võimalused Raplamaa näitel*. Publitseerimata bakalaureusetöö. Tallinna Pedagoogikaülikool.

Smaldino, J. J., Crandell, C. C. (2000). Classroom Amplification Technology: Theory and

Practice. *Language, Speech and Hearing Services in Schools*, vol. 31. 371–375.

Stinson, M. S., Antia, S. D. (1999). Considerations in Educating Deaf and Hard-of-Hearing Students in Inclusive Settings. *Journal of Deaf Studies and Deaf Education* 4:3 Summer 1999, 163–175.29

Stinson, M. S., Liu, Y. (1999). Participation of Deaf and Hard-of-Hearing Students in Classes with Hearing Students. *Journal of Deaf Studies and Deaf Education*,4,3.

Tikk, R. (2003). *Kuulmislangus: põhjused, diagnostika, ravi ja rehabilitatsioon*. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.

Vaher, H., Teek, R., Kruustük, K., Kasenõmm, P. (2009). Sisekõrva implantatsioon. Sisekõrvaimplantaadiga patsiendid Eestis. *Eesti Arst* 2009; 88 (3), 182–187.

Watson, L. (1999). Introduction: the range of deaf and hearing impaired pupils. In L. Watson, S. Gregory, S. Powers (Eds), *Deaf and Hearing Impaired Pupils on Mainstream Schools* (pp. 1–6). London: David Fulton Publishers.

Watson, L. (1999). Pupils with conductive hearing loss. In L. Watson, S. Gregory, S. Powers (Eds), *Deaf and Hearing Impaired Pupils on Mainstream Schools* (pp. 7–15). London: David Fulton Publishers.

Lisad

Lisa 1. Küsitlusankeet

Hea ankeedi täitja!

Mina olen Laura Lang. Õpin Tartu Ülikoolis eripedagoogika 3. kursusel. Koostan bakalaureusetöö teemal „Kuulmislangusega õpilaste toimetulek tavakooli näitel“. Töö jaoks koostasid ankeedi ning olen väga tänulik, kui Sa leiaksid veidi aega selle täitmiseks. Oluline on, et just Sina hindaksid, kuidas Sa tavakoolis hakkama saad, kuidas õpetajad ja kaasõpilased Sinusse suhtuvad jne.

Ankeet on täiesti anonüümne, st enda nime pole vaja kirja panna. Saadud vastuseid kasutan ainult oma uurimuse jaoks.

NB! Kui Sa oled juba varem seda ankeeti täitnud, ära enam täida!

(1) ÜLDANDMED

1. Milline on Sinu sugu? Tee ristike sobivasse kastikesse.

☐ Tüdruk

☐ Poiss

2. Kui vana Sa oled? _____

Tõmba ring ümber sobivale vastuse ees olevale tähele. Kui vastad mõnele küsimusele „Muu“, siis palun kirjuta selle järele sobiv vastus.

3. Millises maakonnas Sa elad?

a) Harjumaa

b) Hiiumaa

c) Ida-Virumaa

d) Jõgevamaa

e) Järvamaa

f) Läänemaa

g) Lääne-Virumaa

h) Põlvamaa

i) Pärnumaa

j) Raplamaa

k) Saaremaa

l) Tartumaa

m) Valgamaa

n) Viljandimaa

o) Võrumaa

4. Milline on Sinu kuulmislanguse aste?

a) Kerge (20-40dB)

b) Mõõdukas (41-70dB)

c) Raske (71-95dB)

d) Sügav (üle 96dB)

e) Ei oska öelda

5. Kas Sinu kuulmislangus on ...

a) Ühepoolne

b) Kahepoolne

c) Ei oska öelda

6. Millise õppekava järgi Sa õpid?

a) Tavaklassis koos teistega sama õppekava järgi

b) Individuaalse õppekava järgi

c) Lihtsustatud õppekava järgi

d) Toimetulekuõppekava järgi

e) Muu – nimeta, milline?

- f) Ei oska öelda

(2) TEHNILISED ABIVAHENDID

7. Milliseid kuulmistehnilisi abivahendeid Sa kasutad?

- Kuuldeaparaate mõlemas kõrvas
- Kuuldeaparaati ühes kõrvas
- Sisekõrva implantaati (SI) ühes kõrvas
- Sisekõrva implantaati mõlemas kõrvas
- Sisekõrva implantaati ühes kõrvas ja kuuldeaparaati teises kõrvas
- BAHA – luu kuulmisimplantaati ühes kõrvas
- BAHA mõlemas kõrvas
- BAHA ühes kõrvas ja teises kõrvas kuuldeparaati
- BAHA ühes kõrvas ja teises kõrvas sisekõrva implantaati
- Muu – nimeta!

8. Kui sageli Sa kasutad eelnevalt nimetatud kuulmistehnilisi abivahendeid? Tee ristike sobivatesse kastikestesse.

	Iga päev	Mõned korrad nädalas	Mõned korrad kuus	Harvem	Mitte kunagi
Ainult koolitundides					
Ainult väljaspool kooli (nt kodus)					
Kogu päeva					

- Kui Sa ei kasuta kuulmistehnilisi abivahendeid igapäevaselt, siis põhjenda, miks.
- Kui Sa ei kasuta kuulmistehnilisi abivahendeid igapäevaselt, siis kirjuta, millistes tundides Sa tavaliselt neid kasutad.

9. Kas Sul on olemas FM-süsteem?

- Jah, on. Jätka küsimusega nr 10.
- Ei ole. Mine edasi küsimuse nr 14 juurde.

10. Kas Sa kasutad FM-süsteemi koolis?

- Jah, kasutan. Jätka küsimusega nr 11.
- Ei kasuta. Mine edasi küsimuse nr 14 juurde.

11. Kui sageli Sa kasutad FM-süsteemi koolis? Tee ristike sobivatesse kastikestesse.

	Iga päev	Mõned korrad nädalas	Mõned korrad kuus	Harvem	Mitte kunagi
Kõikides tundides					
Enamikes tundides					

Mõnedes tundides					
Vähestes tundides					
Mitte üheski tunnis					

- Kui Sa ei kasuta FM-süsteemi igapäevaselt, siis põhjenda, miks.
- Kui Sa ei kasuta FM-süsteemi igapäevaselt, siis kirjuta, millistes tundides Sa tavaliselt seda kasutad.

12. Palun hinda, kuidas õpetajad suhtuvad Sinu FM-süsteemi. Tee ristikesed sobivatesse kastikestesse.

	Halvasti	Pigem halvasti	Neutraalselt	Pigem hästi	Hästi
Kõik õpetajad					
Enamik õpetajaid					
Mõned õpetajad					
Vähesed õpetajad					
Mitte ükski õpetaja					

13. Palun hinda, kui võrd oskavad õpetajad kasutada Sinu FM-süsteemi. Tee ristikesed sobivatesse kastikestesse.

	Kõik õpetajad	Enamik õpetajaid	Mõned õpetajad	Vähesed õpetajad	Mitte ükski õpetaja
Õpetaja oskab FM-süsteemi sisse ja välja lülitada.					
Õpetaja võtab müra tekitavad asjad FM-süsteemi juurest ära (nt kaelakee).					
Õpetaja püüab teadlikult kätega, raamatuga jm mitte puudutada FM-süsteemi mikrofoni, sest see tekitab täiendavat müra.					
Muu - lisa omalt poolt veel midagi, mida siin nimekirjas polnud.					

(3) ÕPETAJA KÄITUMINE

14. Kas Sind õpetavad õpetajad on teadlikud Sinu kuulmislangusest?

- a) Jah, kõik õpetajad.
- b) Enamik õpetajaid.
- c) Mõned õpetajad.
- d) Vähesed õpetajad.
- e) Mitte ükski õpetaja ei ole teadlik. *Mine edasi küsimuse nr 17 juurde.*

15. Kas õpetajad on muutnud õpetamisstiili Sinu kuulumislanguse tõttu?

- a) Jah, kõik õpetajad.
- b) Enamik õpetajaid.
- c) Mõned õpetajad.
- d) Vähesed õpetajad.
- e) Mitte ükski õpetaja. *Mine edasi küsimuse nr 17 juurde.*

16. Kuidas on õpetajad muutnud oma õpetamisstiili? Tee ristike sobivatesse kastikesse, arvestades seda, kuidas õpetajad üldiselt käituvad.

	Kõikides tundides	Enamikes tundides	Mõnedes tundides	Vähestes tundides	Mitte üheski tunnis
Õpetaja püüab tundides olla näoga rohkem minu poole, et ma näeksin tema suud.					
Õpetaja ei räägi siis, kui ta on seljaga minu poole (nt tahvlile kirjutades vms).					
Õpetaja ei liigu samal ajal klassis ringi, kui ta räägib.					
Õpetaja räägib normaalse ja selge häälega.					
Õpetaja kasutab rääkimisel miimikat (näoilmeid) ja keha, et saaksin emotsioonidest paremini aru ja oleks parem juttu jälgida.					
Õpetaja kordab vajadusel küsimusi, korraldusi, palveid, mida ma ei kuulnud.					
Õpetaja kordab õpilaste vastuseid, sest ma ei pruugi teisi kuulda.					
Õpetaja arvestab, et mul on raske kuulata makist, arvutist vms tulenevat kuulamisülesannet, mistõttu ta kas räägib mulle ülesande sisust või annab selle paberil.					
Õpetaja näitab subtiitritega (tekstiga) õppefilme.					
Õpetaja lülitab välja arvuti, projektori või mingi muu tehnilise vahendi, mis tekitavad müra, kui ta seda enam ei kasuta.					
Õpetaja kirjutab raskemad või tundmatud mõisted, sõnad, nimed tahvlile või annab need mulle paberile kirjutatuna.					
Muu - lisa omalt poolt veel midagi, mida siin nimekirjas polnud.					

(4) KESKKOND

Sobiv kuulamiskeskond on selline keskkond, kus kuulmislangusega õpilane saab suurte raskusteta ja pingutamata kuulata normaalselt teisi inimesi. Kuulmislangusega õpilasel on raske kuulata mürarikkas keskkonnas, teistest inimestest kaugemal ja helikandjatelt (nt makist) tulevat juttu.

17. Järgnevalt tulevad väited Sinu kuulamiskeskonna kohta. Tee ristikesed sobivatesse kastikestesse.

	Kõikides tundides	Enamikes tundides	Mõnedes tundides	Vähestes tundides	Mitte üheski tunnis
Klassiruumides on kardinad, mis summutavad kaja/müra.					
Klassiruumides on vaibad, mis summutavad kaja/müra.					
Klassis on laudade ja toolide jalgade all viltpadjad, et vähendada müra.					
Klassides on seintel katted, mis summutavad müra/kaja.					
Klassis on laudad asetatud U- või ringikujuliselt, et ma näeksin teiste õpilaste suud.					
Muu – lisa omalt poolt veel midagi, mida siin nimekirjas polnud.					

18. Kas Sa ise oled teinud midagi selleks, et kuuleksid tunnis paremini?

- a) Jah, olen. Jätka küsimusega nr 19.
- b) Ei ole. Mine edasi küsimuse nr 20 juurde.

19. Mida oled ise teinud selleks, et kuuleksid tunnis paremini? Tee ristike sobivatesse kastikestesse.

	Kõikides tundides	Enamikes tundides	Mõnedes tundides	Vähestes tundides	Mitte üheski tunnis
Istun esimeses või õpetajale lähedal asuvas pingis.					
Istun sellises pingis, kus valgus langeb					

õpetaja suule, et saaksin tema suult lugeda.					
Istun sellise klassikaaslase kõrval, kes on mulle vajadusel toeks.					
Istun sellises pingis, kus ma olen paremini kuulva kõrvaga õpetaja ja enamiku klassikaaslaste poole.					
Muu – lisa omalt poolt veel midagi, mida siin nimekirjas polnud.					

(5) KLASSIKAASLASTE KÄITUMINE JA SOTSIAALSED SUHTED

20. Kas klassikaaslased teavad, et Sul on kuulmislangus?

- a) Jah, kõik klassikaaslased.
- b) Enamik klassikaaslasi.
- c) Mõned klassikaaslased.
- d) Vähesed klassikaaslased.
- e) Mitte ükski klassikaaslane. *Mine edasi küsimuse nr 24 juurde.*

21. Kas klassikaaslased on muutnud Sinu kuulmislanguse tõttu Sinuga suhtlemist?

- a) Jah, kõik klassikaaslased.
- b) Enamik klassikaaslasi.
- c) Mõned klassikaaslased.
- d) Vähesed klassikaaslased.
- e) Mitte ükski klassikaaslane. *Mine edasi küsimuse nr 24 juurde.*

22. Kas klassikaaslased, kes teavad, et Sul on kuulmislangus, suhtlevad Sinuga ka tunnivälisel ajal (vahetundides, peale kooli)?

- a) Jah, kõik klassikaaslased.
- b) Enamik klassikaaslasi.
- c) Mõned klassikaaslased.
- d) Vähesed klassikaaslased.
- e) Mitte ükski klassikaaslane.

23. Järgnevalt tulevad väited, mis kehtivad siis, kui klassikaaslased teavad Sinu kuulmislangusest. Tee ristike sobivatesse kastikesse, kuivõrd oled antud väitega nõus.

	Täiesti nõus	Pigem nõus	Pigem ei ole nõus	Üldse ei ole nõus	Ei oska öelda
Klassikaaslased võtavad alati mind oma gruppi rühmatööd tegema.					
Klassikaaslased aitavad mind alati, kui ma palun kuulmislanguse tõttu abi.					
Klassikaaslased suhtlevad minuga nagu võrdsega.					
Klassikaaslased tunnevad mulle kaasa, haletsevad mind minu kuulmislanguse					

tõttu.					
Klassikaaslased ei taha minuga minu kuulumislanguse tõttu suhelda.					
Klassikaaslased väldivad mind minu kuulumislanguse tõttu.					
Olen oma klassikaaslaste hulgas hinnatud kaaslane.					
Klassikaaslased mõnitavad mind minu kuulumislanguse tõttu.					
Klassikaaslased käituvad minuga kurjasti, nt kasutavad ära minu kuulumislanguse tõttu.					
Mu sõbrad tunnustavad mind sellisena, nagu ma olen.					
Muu – lisa omalt poolt veel midagi, mida siin nimekirjas polnud.					

24. Järgnevalt tulevad erinevad väited Sinu enda kohta, pidades silmas Sinu kuulumislangust.

Tee ristike sobivatesse kastikestesse, kuivõrd oled antud väitega nõus.

	Täiesti nõus	Pigem nõus	Pigem ei ole nõus	Üldse ei ole nõus	Ei oska öelda
Ma olen võimeline õppima tavakoolis samaväärselt klassikaaslastega.					
Mul on sama palju sõpru kui mu klassikaaslastel.					
Ma suhtun endasse positiivselt.					
Ma kaldun ennast pidevalt läbikukkujana tundma.					
Ma kaldun tihti enda suhtes kahtlema ja muretsema oma kuulumislanguse tõttu.					
Ma palun alati õpetajal öeldut korrata, kui ma ei kuulnud kuulumislanguse tõttu.					
Ma palun alati sõpradel öeldut korrata, kui ma ei kuulnud kuulumislanguse tõttu.					
Ma palun alati abi, kui ma ei ole kuulumislanguse tõttu tunnis millestki aru saanud.					
Ma saan alati ise oma koolitöödega hakkama.					
Olen pidanud kuulumislanguse tõttu piirama oma vabaaja tegevusi.					

Mu ümber on küllalt inimesi, keda saan usaldada.					
Mu ümber on küllalt inimesi, kellelt vajadusel tuge ja abi saada.					
Olen tuleviku suhtes optimistlik.					
Kuulmislangusega õpilased peaksid õppima erikoolides.					
Mina oma kuulmislangusega saan tavakoolis õppimisega hästi hakkama.					
Koolis ma tavaliselt saavutan selle, mida tahan.					
Muu – lisa omalt poolt veel midagi, mida siin nimekirjas polnud.					

Suur tänu vastamise eest!

Lisa 2. Nõusolekuleht lapsevanemale/hooldajale

Lugupeetud lapsevanem või hooldaja!

Olen Tartu Ülikooli eripedagoogika 3. kursuse tudeng. Koostan bakalaureusetöö teemal „Kuulmislangusega õpilaste toimetulek tavakooli näitel“. Töö eesmärgiks on välja selgitada kuulmislangusega õpilase hinnangud enda toimetuleku erinevatele faktoritele (kuulmistehnilised abivahendid, keskkond, sotsiaalsed suhted, enesehinnang) tavakoolis. Töö jaoks koostas ankeedi, mida täidab Teie kuulmislangusega laps(ed). Ankeet on anonüümne ning saadud vastuseid kasutan ainult oma bakalaureusetöö tegemisel. Loodetavasti suureneb uuringu tulemusena teadlikkus kuulmislangusega lapse vajadustest tavakoolis.

Palun Teilt oma nõusolekut selleks, et Teie laps täidab internetipõhist ankeeti. Andke oma vastusest (*Olen nõus / Ei ole nõus*) teada näiteks eKooli kaudu. Juhul, kui Te olete nõus, siis saadetakse Teile ankeedi link, mida saate lapsele täitmiseks edasi anda.

Küsimuste korral võite alati pöörduda minu poole e-posti teel laura.lang@mail.ee.

Aitäh!

Lugupidamisega

Laura Lang

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, LAURA LANG,
(sünnikuupäev: 14.03.1989)

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose „KUULMISLANGUSEGA ÕPILASTE TOIMETULEK TAVAKOOLI NÄITEL“, mille juhendaja on MARI REILSON,
 - 1.1.reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace-is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;
 - 1.2. üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tartu Ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace'is kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni.
2. olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.
3. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Tartus, 15.05.2013